

CYKL | FILMOWA HISTORIA POLSKI
GRUPA WIEKOWA | SZKOŁA PONADPODSTAWOWA
PRZEDMIOT | HISTORIA

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE DLA NAUCZYCIELA

SCENARIUSZ LEKCJI

opracowanie: dr Piotr Kurpiewski

FILM | *Pianista*

Polska, Wielka Brytania, Francja, 2002, 148 min

reżyseria: Roman Polański

scenariusz: Ronald Harwood

obsada: Adrien Brody, Thomas Kretschmann, Frank Finlay, Maureen Lipman, Emilia Fox, Ed Stoppard, Julia Rayner, Jessica Kate Meyer, Michał Żebrowski, Wanja Mues, Richard Ridings, Nomi Sharron, Anthony Milner, Lucie Skeaping, Roddy Skeaping, Ben Harlan, Thomas Lawinky, Joachim Paul Assböck, Roy Smiles, Paul Bradley, Daniel Caltagirone, Andrzej Blumenfeld, Darian Wawer, Zbigniew Zamachowski i in.

Epicka opowieść filmowa rekonstruująca wojenne losy Władysława Szpilmana – wybitnego polskiego pianisty żydowskiego pochodzenia. Na tle niewrażliwych momentów II wojny światowej widz przekonuje się na czym polegała ludobójcza zbrodnia Holocaustu dokonana przez Niemców na Żydach. Tytułowemu bohaterowi filmu, dzięki niesamowitym zbiegom okoliczności, udaje się ocalić życie.

Pianista to historia Władysława Szpilmana, znakomitego pianisty i kompozytora. Rozpoczyna się we wrześniu 1939 roku, gdy w Polskim Radiu 28-letni Szpilman gra pod bombami nokturn cis-moll Chopina. Po wkroczeniu do Warszawy Niemcy wprowadzają restrykcje wobec ludności żydowskiej. Szpilman z rodziną: rodzicami, dwiema siostrami i bratem, przeżywają pasmo upokorzeń. Pozbawieni środków do życia, wyprzedają obrazy, srebro, meble, a w końcu i największy skarb artysty: fortepian. Ekranowy Władysław Szpilman stawia czoło kolejnym przeciwnościom okupacyjnego terroru i dzięki pomocy ludzi dobrej woli oraz niesamowitym zbiegom okoliczności ocala życie. Wizja wojny ukazana w „Pianiście” pokazuje jak bardzo nieludzkie były to czasy.

HOLOKAUST JAKO KLUCZOWE WYDARZENIE SPOŁECZNE W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ

Temat lekcji

Holokaust jako kluczowe wydarzenie społeczne w latach II wojny światowej

Czas trwania lekcji

2 x 45 min

Cele lekcji

Podczas lekcji uczeń:

- analizuje i interpretuje dzieło filmowe w kontekście historycznym,
- charakteryzuje sytuację polityczną ludności cywilnej na ziemiach okupowanych przez Niemców w trakcie II wojny światowej,
- wskazuje, że Żydzi byli traktowani przez Niemców jak podludzie, co wiązało się z rasistowską polityką narodowościową III Rzeszy Niemieckiej,
- korzysta z pojęć: *Holokaust, Zagłada, Shoah, Porajmos, niemieckie nazistowskie obozy koncentracyjne, Auschwitz-Birkenau, Żegota, Sprawiedliwy wśród Narodów Świata, szmalcownik, ostateczne rozwiązanie kwestii żydowskiej (Endlösung)*,
- wymienia postaci historyczne: Władysław Szpilman, Wilm Hosenfeld, Irena Sendler, Marek Edelman, Jan Karski, Antonina i Jan Żabińscy, Hans Frank, Heinrich Himmler,
- postrzega film jako jedno ze źródeł wiedzy o epoce.

Powiązanie z podstawą programową:

- Treści nauczania i wymagania szczegółowe podstawy programowej z historii dla LO, technikum i szkoły branżowej II stopnia:
- Pkt XLIX. Niemiecka polityka eksterminacji
Uczeń:

Zakres podstawowy:

- 1) przedstawia ideologiczne podstawy eksterminacji Żydów oraz innych grup etnicznych i społecznych prowadzonej przez Niemcy hitlerowskie,
- 2) charakteryzuje etapy eksterminacji Żydów (dyskryminacja, stygmatyzacja, izolacja, zagłada),
- 3) rozpoznaje główne miejsca eksterminacji Żydów polskich i europejskich oraz innych grup etnicznych i społecznych na terenie Polski i Europy Środkowo-Wschodniej (w tym: Auschwitz-Birkenau, Treblinka, Sobibór, Babi Jar),
- 4) opisuje postawy ludności żydowskiej wobec Holokaustu, z uwzględnieniem powstania w getcie warszawskim,
- 5) charakteryzuje postawy społeczeństwa polskiego i społeczności międzynarodowej wobec Holokaustu z uwzględnieniem Sprawiedliwych, np. Ireny Sendlerowej, Antoniny i Jana Żabińskich oraz rodziny Ulmów.

Zakres rozszerzony:

- 1) rozróżnia terminologię stosowaną w nauce na określenie niemieckiej polityki eksterminacyjnej w okresie II wojny światowej (m.in. *Holokaust, Shoah, Porajmos*),
- 2) wyjaśnia religijne, kulturowe i polityczne korzenie rasizmu i antysemityzmu,
- 3) przedstawia rasistowską i antysemicką politykę Niemiec hitlerowskich przed II wojną światową,
- 4) przedstawia i omawia działania rządu Rzeczypospolitej Polskiej wobec tragedii Zagłady z uwzględnieniem misji Jana Karskiego i roli Żegoty.

Metody i formy pracy

Podczas lekcji nauczyciel wykorzystuje następujące metody i formy pracy z uczniem:

- samodzielne wyszukiwanie i selekcja informacji (po projekcji filmu, przed lekcją podsumowującą),
- analiza i interpretacja dzieła filmowego,
- analiza fotosu filmowego – interpretacja symboliki zawartej w kadrze filmowym,
- analiza mapy historycznej – odczytywanie informacji zawartych na mapie,
- analiza źródeł malarskich – interpretacja dzieła malarskiego nawiązującego do zbrodni nazistowskich, w szczególności do Holokaustu,
- analiza fotografii z epoki – interpretacja źródła historycznego o charakterze ikonograficznym,
- analiza tekstu źródłowego z epoki.

Środki dydaktyczne

Podczas lekcji nauczyciel wykorzystuje następujące środki dydaktyczne:

- fragment filmu *Pasażerka* (reż. Andrzej Munk, 1963), dostępny w serwisie YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=cdsdBIQhS1U>,
- karty pracy.

Przygotowanie do lekcji

Lekcje powinny się odbyć po obejrzeniu przez uczniów filmu *Pianista*. Na lekcje uczniowie przynoszą wypełnione ołówkiem Karty pracy (**Karta pracy nr 1**) dotyczące pojęć związanych z polityką III Rzeszy Niemieckiej wobec Polaków i Żydów w okresie II wojny światowej. Karta pracy nr 1 zawiera nazwiska postaci historycznych, które nie pojawiły się w filmie *Pianista*, ale pozostają istotne z punktu widzenia autentycznych wydarzeń.

PRZEBIEG LEKCJI

Wprowadzenie

Nauczyciel pyta o wrażenia uczniów po projekcji *Pianisty*. Zadaje także pytanie, czy znają filmy, których akcja rozgrywa się w tym samym okresie. Nauczyciel sprawdza wiedzę uczniów na temat II wojny światowej i stara się tak pokierować rozmową, żeby uczniowie skupili się na elementach życia codziennego w latach 1939–1945. Pyta także, czy uczniowie znają określenie *ludobójstwo*, i po krótkiej dyskusji wyjaśnia to pojęcie. Następnie dokonuje z uczniami analizy tabeli (**Karta pracy nr 1**), którą mieli wypełnić w domu.

Realizacja tematu

1. Nauczyciel rozdaje uczniom **Kartę pracy nr 2**, żeby dokonać analizy historycznej i formalnej *Pianisty*. Zadania podzielone są na cztery części, aby uczniowie spojrzeli na film, uwzględniając cztery obszary tematyczne: etapy Zagłady, spotwornienia świata w czasach wojny i paradokmentalnego aspektu filmu. Ostatnia część **Karty pracy nr 2** ma związek z analizą fragmentu *Pasażerki* Andrzeja Munka. Należy podkreślić, że *Pianista* stanowi adaptację wspomnień Władysława Szpilmana, w całości opublikowanych dopiero ponad 50 lat po II wojnie światowej (1998). Lektura książki Szpilmana wywarła ogromne wrażenie na Romanie Polańskim (ur. w 1933 r.), który we wspomnieniach pianisty odnalazł własne traumatyczne doświadczenia z czasów ukrywania się w latach II wojny światowej. W trakcie lekcji można dodać, że na podstawie wspomnień Szpilmana powstał w 1950 r. film *Miasto nieujarzmione* w reżyserii Jerzego Zarzyckiego. Szpilman wycofał jednak swoje nazwisko z czołówki filmu z powodu znaczących ingerencji cenzuralnych w dzieło Zarzyckiego. Warto porównać film Romana Polańskiego z przynajmniej jeszcze jednym obrazem, którego akcja rozgrywa się w czasach II wojny światowej. Może to być fragment filmu *Pasażerka* Andrzeja Munka – scena, w której grupa dzieci zostaje wprowadzona do komory gazowej.
2. Nauczyciel rozdaje uczniom **Kartę pracy nr 3**. Zamieszczono na niej trzy rodzaje źródeł ikonograficznych: mapę, dzieło malarskie oraz fotografie z epoki. Analiza poszczególnych źródeł ma wskazać skalę Holokaustu – mapa pokazuje, że ludobójstwo było rodzajem zorganizowanego przemysłu; dwa typy fotografii (symboliczna – brama Auschwitz-Birkenau oraz emocjonalna – głodujące żydowskie dzieci) nadają Holokaustowi autentyczny wymiar; z kolei obraz Davida Olèrego *Niezdolni do pracy* metaforycznie ukazuje codzienność obozową.
3. Jako ostatnią nauczyciel rozdaje **Kartę pracy nr 4**. Uczeń ma dokonać analizy tekstu źródłowego z epoki – to fragment wspomnień Władysława Szpilmana. Przywoływane wydarzenie nie zostało bezpośrednio pokazane w filmie Polańskiego. Należy pamiętać, że reżyser filmu musiał dokonać eliminacji wielu wątków, które pojawiają się w książce. Warto porozmawiać z uczniami o tym, jak w czasach II wojny światowej funkcjonowali artyści.

Podsumowanie tematu

Nauczyciel podkreśla, że doświadczenie Holokaustu jest na stałe wpisane w polską historię, ponieważ przed II wojną światową w Polsce mieszkało ponad 3 mln Żydów. Historia ukazana w epicki sposób w *Pianiście* daje całościowy obraz Zagłady, której Niemcy dokonali w latach 1939–1945. Nauczyciel zaznacza, jak ważne jest kultywowanie pamięci o Holokaucie (przykładem m.in. film *Pianista*), żeby podobne wydarzenia nigdy się nie powtórzyły.

Zadaniem domowym podsumowującym temat może być obejrzenie dwóch rodzajów filmów: dokumentalnego (np. *Fotoamator*, reż. Dariusz Jabłoński, 1998) i fabularnego (np. *Chłopiec w pasiastej piżamie*, reż. Mark Herman, 2008) oraz wskazanie przez uczniów w pracy pisemnej, w jaki sposób obrazy poruszają temat Holokaustu.

KARTA PRACY NR 1

Wyszukaj w Internecie znaczenie poniższych pojęć oraz napisz krótkie biogramy wymienionych postaci historycznych.
Ziemie polskie pod okupacją niemiecką w latach II wojny światowej – podstawowe pojęcia

Pojęcie	Krótką charakterystyka
Holokaust (Zagłada, Shoah)	
ostateczne rozwiązanie kwestii żydowskiej (<i>Endlösung</i>)	
niemieckie nazistowskie obozy koncentracyjne	
Auschwitz-Birkenau	
Żegota	
Sprawiedliwy wśród Narodów Świata	
szmalcownik	
Władysław Szpilman	
Wilm Hosenfeld	
Marek Edelman	
Jan Karski	
Irena Sendler	
Antonina i Jan Żabińscy	
Heinrich Himmler	

KARTA PRACY NR 2

Analiza *Pianisty* pod kątem historycznym i formalnym

Etapy Zagłady

CC BY-NC-ND: uznanie autorstwa – użycie niekomercyjne – bez utworów zależnych 3.0 Polska

Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

II wojna światowa – czas pogardy, świat spotworniały

Dokumentalny aspekt *Pianisty*

Niewyobrażalne okrucieństwo – scena z filmu *Pasażerka*

KARTA PRACY NR 2

Analiza *Pianisty* pod kątem formalnym i historycznym – propozycja uzupełnienia

Etapy Zagłady

Październik 1940 r. – utworzenie warszawskiego getta (największego europejskiego getta żydowskiego w latach II wojny światowej) i przymusowe stłoczenie warszawskich Żydów na niewielkiej, zamkniętej przestrzeni. W pierwszym etapie Zagłady Niemcy dokonali relokacji Żydów, żeby mieć nad nimi bezpośrednią kontrolę, a także aby móc zagrabic ich mienie pozostawione w dotychczasowych domach. Rodzina Szpilmanów musi się podporządkować decyzjom władz okupacyjnych.

Odgródnienie murem dzielnicy żydowskiej od tzw. aryjskiej strony miasta. W filmie jest to pierwszy moment, kiedy rodzinę Szpilmanów ogarnia strach. Sceny następujące po wybudowaniu muru pokazują tragiczną codzienność życia w getcie. Niemcy zamknęli Żydów w getcie, żeby rozpocząć przygotowania do tzw. ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej.

Oczekiwanie Żydów na tzw. Umschlagplatze przed wywózką do obozu zagłady w Treblince. W filmie została pokazana tzw. Wielka akcja, czyli akcja likwidacyjna getta warszawskiego (przeprowadzana od lipca do września 1942 r.). Funkcjonariusze Żydowskiej Służby Porządkowej celowo wprowadzali w błąd osoby zgromadzone na Umschlagplatze, informując je, że jadą do pracy. Na ekranie są to ostatnie godziny, gdy rodzina Szpilmanów jest razem.

Brutalne umieszczanie Żydów w bydłowych wagonach pociągów zmierzających do Treblinki. Większość osób nie miała świadomości, że jedzie prosto na śmierć. Po likwidacji getta członków Żydowskiej Służby Porządkowej czekał ten sam los, co wszystkich pozostałych.

Ostatni akcent Zagłady Żydów w Warszawie. Powstanie w getcie warszawskim (kwiecień–maj 1943 r.), krwawo spacyfikowane przez Niemców. Po walce dzielnica została zrównana z ziemią.

II wojna światowa – czas pogardy, świat spotworniały

Bestialstwo żołnierzy niemieckich wobec najstarszych. Według zbrodniczej ideologii III Rzeszy osoby niepełnosprawne powinny być eliminowane ze społeczeństwa.

Głód w getcie. Niemiecka polityka eksterminacji polegała m.in. na głodzeniu mieszkańców getta. Film dobitnie pokazuje, że głód w getcie był powszechny, a ludzie z głodu byli w stanie zrobić wszystko.

Ostatni wspólny posiłek rodziny Szpilmanów.

Eksterminacyjna polityka hitlerowskich Niemiec nie oszczędzała najmłodszych.

Ostatni etap eksterminacji polegał na zniszczeniu wszystkiego, co pozostało po wymordowanych narodach. Kadr ze sceny burzenia Warszawy po powstaniu warszawskim pokazuje, że Niemcom zależało na likwidacji absolutnie wszystkiego, co mogło przywołać na myśl jakikolwiek sprzeciw wobec III Rzeszy.

Dokumentalny aspekt *Pianisty*

Początkowe ujęcia *Pianisty* wskazują, że reżyserowi zależało na jak największej wierności wizualnej wobec przeszłości. Umieszczenie autentycznych fragmentów przedwojennych materiałów filmowych wskazuje, że w całym filmie reżyser będzie bazował na źródłowych materiałach wizualnych.

Oryginalne zdjęcie wykonane w czasie pacyfikacji powstania w getcie warszawskim. Pochodzi z tzw. *Raportu Stroopa*. Jürgen Stroop (1895–1952) – czwarty od prawej.

Ujęcie z *Pianisty* z pacyfikacji getta – wiernie zaprojektowane na podstawie fotograficznego materiału źródłowego.

Scena ta pokazuje, że Niemcy w drobiazgowy sposób udokumentowali swoje zbrodnie. Z drugiej strony Niemcy dbali o to, aby stworzyć odpowiedni audiowizualny przekaz propagandowy, i tak montowali filmy dokumentalne, żeby udowodnić, że na okupowanych przez nich terenach nikomu nie dzieje się krzywda.

W filmie wielokrotnie pojawiają się dokładne daty, żeby widz łatwiej się zorientował, o jakie wydarzenie historyczne chodzi.

Niewyobrażalne okrucieństwo – scena z filmu *Pasażerka*

Dopełnieniem filmu *Pianista* jest fragment filmu *Pasażerka*, w którym Andrzej Munk pokazał codzienność obozów zagłady. Gromada nieświadomych niczego dzieci jest prowadzona do komory gazowej.

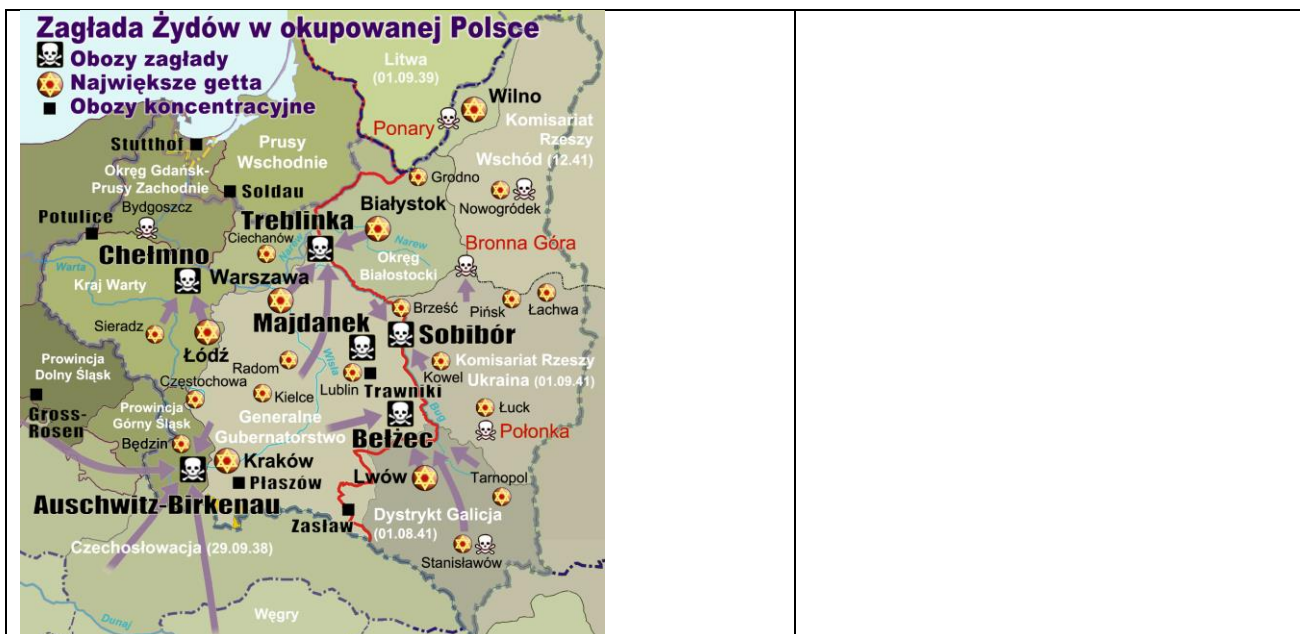

Jeden ze strażników obozowych bez zastanowienia wykonuje swoje rozkazy – do kanału wentylacyjnego wpuszcza śmiertelny gaz.

Cała scena pokazuje skalę tak niewyobrażalnego okrucieństwa, że trudno uwierzyć, iż takie rzeczy działy się w rzeczywistości.

KARTA PRACY NR 3

Źródła ikonograficzne dotyczące Holokaustu

CC BY-NC-ND: uznanie autorstwa – użycie niekomercyjne – bez utworów zależnych 3.0 Polska

Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

KARTA PRACY NR 3

Źródła ikonograficzne dotyczące Holokaustu – propozycja uzupełnienia

Rozmieszczenie obozów koncentracyjnych i obozów zagłady na ziemiach polskich w czasie II wojny światowej. Należy podkreślić, że były to tzw. niemieckie nazistowskiej obozy koncentracyjne i zagłady. Warto podać, na czym polegała różnica między jednym a drugim obozem.

Głodujące żydowskie dzieci na ulicach getta warszawskiego. Jedno z niewielu zachowanych kolorowych zdjęć z tamtych czasów. Widać, że podczas projektowania ujęć z getta twórcy filmu bazowali m.in. na tym zdjęciu.

Brama wjazdowa do obozu Auschwitz-Birkenau. W czasie II wojny światowej niewiele osób, które na własne oczy doświadczyły tego widoku, powróciło do domu.

Obraz Davida Olèrego *Niezdolni do pracy*. W symboliczny i jednocześnie dobitny sposób artysta pokazał grozę obozów koncentracyjnych. Nad ludźmi wyglądającymi jak cienie unosi się duch przypominający trupa. Tak prawdopodobnie za chwilę miały wyglądać przedstawione na obrazie osoby (kobiety i dzieci – traktowani przez przemysł śmierci III Rzeszy Niemieckiej jako niezdolni do wyczerpanej pracy fizycznej).

KARTA PRACY NR 4

Analiza tekstu źródłowego z epoki.

Władysław Szpilman *Pianista. Warszawskie wspomnienia 1939–1945*, Kraków 2002, s. 113–114.

5 października [1944], pośród szpaleru utworzonego przez niemieckich żołnierzy, zaczęły opuszczać miasto oddziały powstańców¹ ubranych w mundury bądź też tylko z białoczerwonymi opaskami na rękach. Dziwnie kontrastowały z nadzorującymi wymarsz oddziałami Niemców, doskonale umundurowanych, dobrze odżywionych i pewnych siebie. Naśmiewali się oni z powstańców, filmowali ich i fotografowali. Powstańcy szli wychudzeni, brudni i obszarpani, z trudem utrzymując się na nogach. Na Niemców nie zwracali uwagi, jakby w ogóle ich nie było, jakby sami wyznaczyli sobie trasę przemarszu aleją Niepodległości. Zajęci byli tylko sobą, pilnowaniem, by iść w porządku, by podtrzymywać tych, którzy nie mogli iść o własnych siłach, i nawet jeśli wyglądali oni w porównaniu ze swoimi zwycięzcami bardzo nędznie, to nie po ich stronie wyczuwało się klęskę.

Wyprowadzanie z miasta resztek ludności cywilnej trwało jeszcze osiem dni. Ostatni mieszkańcy opuścili miasto 14 października [1944]. Zapadł już zmrok, gdy zapóźniona, poganiana przez SS-manów grupka mijła dom, w którym się ukrywałem. Wychyliłem się z wypalonego okna i patrzyłem, dopóki przygarbione pod ciężarem tobołów postacie idących ludzi nie rozplynęły się w mroku. Byłem teraz sam, z odrobiną sucharów na dnie torebki i brudną wodą w wannie jako całym zapasem żywności. Pozostawało tylko pytanie, jak długo mogę przetrwać w tych warunkach, uwzględniając coraz krótsze jesienne dni, i w obliczu nadchodzącej zimy?.

¹ Chodzi o powstańców warszawskich.

Zadania:

1. Przytoczony fragment nie znalazł swojego dokładnego odbicia w filmie Romana Polańskiego. W jaki sposób reżyser uwypuklił na ekranie zniszczenie Warszawy i samotność głównego bohatera?
2. Jaki obraz powstańców warszawskich zapamiętał Władysław Szpilman?
3. Sprawdź w Internecie znaczenie łacińskich słów *gloria victis*. Dlaczego łacińska sentencja pasuje do opinii Szpilmana na temat powstańców warszawskich?
4. W jakim celu Niemcy filmowali i fotografowali pokonanych powstańców?